

Freud ve Fransızlar: 20. Yüzyılın Başında Psikanalizin Fransa'da Karşılaştığı Med-Cezirler

Coşkun TAŞTAN*

ÖZET

Sigmund Freud'un psikanaliz ekolü, kuramsal açıdan olduğu kadar klinik uygulamalar bakımından da Fransa'ya çok şey borçludur. Freud, 1885-1886 yılları arasında Paris'te, Jean Martin Charcot'dan nöroloji eğitimi aldı. Kuramının iskeletini teşkil eden bazı görüşlerinin (örneğin cinsellikle ilgili görüşlerinin) Charcot'nun yanında geçirdiği bu verimli dönemde belirginleştiğini Freud defalarca dile getirmiştir. Tüm bunlara rağmen, şaşırtıcı biçimde psikanaliz, diğer Avrupa ülkelerine nazaran Fransa'da çok geç kabul gördü. Elinizdeki çalışma, Freud psikanalizin Fransa ile olan ilişkisini irdelleyerek bu yeni disiplinin Fransa'da 1920'lere kadar rağbet görmemesinin arkasındaki nedenleri ana hatlarıyla ortaya koymayı hedefliyor. Buna paralel olarak makale, 1920'lerden sonra Freud öğretilerinin Fransa'da kimler tarafından ve hangi dinamiklerle sahiplenildiğini de ortaya koyuyor.

Anahtar kelimeler. Fransa'da Freud ve psikanaliz (1885-1920), psikanalize Fransa'da gösterilen dirençler.

Freud and the French: The Ebbs and Flows of Psychoanalysis in France in the Early 20th Century

ABSTRACT

Freud's psychoanalytic school owes much to France both in theoretical and practical senses. First of all Freud took courses on neurology from Jean Martin Charcot in Paris between 1885-1886. Freud himself expressed several times that some of the ideas which make up the backbone of his theory (like his ideas on sexuality, for instance) were shaped in those productive times which he spent with Charcot. It is interesting, however, that Freud's thoughts were able to find reception in France far later than most of any other European countries. In this study, I try to elaborate briefly on the relation between Freud and France so that I can shed some light on why Freudian psychoanalysis failed until 1920's to attract an important attention in that country and when and how did this indifference come to an end.

Keywords: Freud and psychoanalysis in France (1885-1920's); resistances to psychoanalysis in France.

I. Freud Fransa'da

Avrupa kendi içerisinde bilim adamı ve araştırmacıların hareketliliğini uzun zamandan beri farklı şekillerde teşvik etmiştir. Gerek bu hareketliliğin bir parçası olarak, gerekse Paris'in tıp alanındaki başarı öykülerinin çekiciliğinin bir sonucu olarak Sigmund Freud da, 1885-1886 yılları arasında bir süreliğine Jean Martin Charcot'nun yanında nöroloji eğitimi almak için Paris'e gitti. Freud'un psikopatolojiye ilgisi, özellikle nevrozların kökeninde

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi-Sosyoloji Bölümü
ctastan@gmail.com

cinsel nedenler arama yaklaşımı Fransa'da, Charcot ve Bernheim'in yanında şekillendi.¹ Hatta psikanalizin Freud'un zihnindeki tohumlarının Fransa'da atılmış olduğunu söylersek herhalde abartmış olmayız. Nitekim, "psikanaliz" terimi ilk defa Freud'un 1896'da Fransızca yayınlanan "Nevrozların Etiyolojisi" adlı makalesinde kullanılmıştır.² Ama ilginçtir, psikanalizin Fransa'da kurumsal ve entellektüel düzeyde kendine yer açması, 1920'den sonrasına kadar mümkün olmadı.³ Freud'u etkileyen, hatta psikanalizin ortaya çıkmasında bu kadar etkili olan bu ülkede, psikanalizin (üstelik tüm dünyada epey yankı uyandırmışken) bu kadar geç yer bulmasını nasıl açıklamalıyız? Bu gecikmenin pek çok nedeni var. Bu nedenleri anlamak için, o yıllarda Fransa'daki psikiyatri ve nörolojinin durumuna kısaca bakmakta fayda var.

II. Fransa'da Psikiyatri ve Nöroloji Alanlarında Charcot ve Janet Etkisi

1880'li yıllar, Jean Martin Charcot'nun akıl hastalıkları konusundaki yaklaşımlarının, tüm dünyada çoktan önemli yankılar uyandırdığı yıllardı. Charcot'nun klinik yaklaşımı, akıl hastalıkları ile asabî (nörolojik) hastalıkları birbirinden ayırmaya dayanıyordu. Nitekim 1882'de Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde ilk nöroloji kürsüsünün kurulmasında, onun etkileri yadsınamayacak kadar çoktur (zaten kürsünün yönetimine de Charcot getirilmişti). Bugün bile hâlâ tıpta geçerli olan bazı nörolojik hastalık adları, onun ismini taşır: "Charcot hastalığı", "Charcot-Bouchard anevrizmi (aneurism)" gibi.⁴ Charcot'nun yaklaşımı, Freud'un psikanalizi kadar etkili olan başka öğrencileri de doğurduyordu. Bunlardan biri, Pierre Janet'dir (1859-1947). Janet, sadece Fransa'da değil, dünyanın farklı yerlerinde derin etkiye sahip bir psikoloji ve felsefe külliyatının yaratıcısıdır. Freud'un eserlerinin Fransa'da karşılaştığı med-cezirlerin ardında, Janet'nin kuramının önemli bir rolü vardır. İkircikli bir biçimde Janet'nin çalışmaları önce Freud'un çalışmalarının Fransa'da geniş kabul görmesine engel olmuş, daha sonra ise yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. Janet'nin kuramı ve tıbbî yaklaşımı, bazı bedensel rahatsızlıkların ardında psikolojik nedenler aramak üzerine kurulu olduğu için, aynı yaklaşıma sahip olan Freud'un fikirleri bir süreliğine bu güçlü düşünürün gölgesinde kaldı. İlerleyen zamanlarda ise, Janet ile aralarındaki benzerlik bir avantaja dönüştü. Fransa'da psikanalizin tarihini inceleyen Elizabeth Roudinescu, Freud'un düşüncelerinin Fransa'da yayılmasına katkıda bulunan etmenleri araştırırken, Janet'nin psikolojisi ile Bergson'un felsefesine özel önem atfeder.⁵ Bu nedenle, Freud teorsinin hem

¹ Sigmund Freud, *The History of the Psychoanalytic Movement*, The Nervous and Mental Disease Publishing Company, New York, 1917, s.6.; Margaret J. Black- Stephen A. Mitchell, *Freud ve Sonrası*, çev. Ayhan Eğrilmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 2-3.

² Alain de Mijolla, "France", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005b, s. 607.

³ Alain de Mijolla, *a.g.m.*, s. 607.

⁴ Alain de Mijolla, "Jean Martin Charcot", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005a, s. 275. Anevrizma: patolojik damar genişlemesi. Charcot-Bouchard anevrizması: Beyin damarlarında genişleme.

⁵ Elizabeth Roudinescu, *Jacques Lacan & Co.: A History of Psychoanalysis in France, 1925-1985*, University of Chicago Press, Chicago, 1990, s. 4.

güçlü bir rakibi hem de “mütemmim cüzü”⁶ konumundaki bu düşünüre biraz yakından bakmamız yararlı olacaktır.

Pierre Janet’in (1859-1947) güçlü eserlerinin arkasında Charcot’dan aldığı psikopatoloji derslerinin yanısıra, 1882’de bitirdiği felsefe eğitiminin de etkisi var. Janet’in 1889’da tamamladığı “Psikolojik Otomatizm: Zihinsel Yaşam Üzerine Tecrübî Psikoloji Denemesi” (“L’automatisme Psychologique: Essai de Psychologie Expérimentale sur les Formes Inférieures de la Vie Mentale”) adlı doktora çalışması, hipnotizma ve telkin gibi, dönemin popülerleşen psikolojik kavramlarına, deneysel verilerle elde edilmiş bilgiler ışığında yaklaşır. Deneysel psikolojinin henüz emeklemekte olduğu dönemde bu çalışma, büyük dikkat çekiyordu. Üstelik Janet’in çalışmaları psikiyatri ve nöroloji dışında bir alanda kurulan “deneysel psikoloji”yi, hocası Charcot’un da etkisiyle laboratuvar ortamının dışına çıkararak kültür üzerine gözlemler yaptığı için, anlaşılması kolay bir külliyat çıkıyordu ortaya. Daha önemlisi, Freud’un yaklaşımına çok benzeyen noktalar vardı Janet’in kuramında. Freud gibi o da histerilerin ardında bilinçdışı nedenler olduğunu söylüyordu. Yine Freud gibi o da, histeriyi ortaya çıkaran nedenlerin hipnoz ve telkin sayesinde kaybolacağını söylüyordu.⁷ Bu gibi fikirleri ve çalışmaları sayesinde hocası Charcot, 1890’da, bir kaç yıl önce Freud’un da misafir öğrenci olarak bulunduğu Salpêtrière’de Janet için bir laboratuvar kurulmasını sağladı. Janet, bu dönemde bir de tıp alanında tez hazırladı. 1893’te “Histeriklerin Zihinsel Durumu” (“L’état Mental de Hystériques”) adlı bu tezini savundu. Bu tezden sonraki çalışmaları da çoğunlukla toplumsal, kültürel ve dinsel yaşamın insan ruhu ve aklı üzerindeki etkilerini anlamaya ayırdı. Bu alandaki çalışmaları, onu Freud’un rakibi konumuna getiriyordu. Fransa’da bu rekabetin galibi, 1920’lere kadar Janet idi. Ama uluslar arası zeminde Janet, Freud karşısında daha 1910’ların başında “yenilmiş” kabul ediliyordu. Bu yenilmenin miladını bazı yazarlar, 1913’te Janet’in 17. Uluslararası Tıp Kongresi’nde yaptığı “psikanaliz” başlıklı sunuş olarak gösterirler.⁸ Bu sunuştan sonra Freud’un karşı atakları, Janet’in itibarını sarsacak kadar güçlü idi.⁹

Janet’in Fransa psikoloji paradigmasındaki kuşatıcı gücünün psikanalize bir engel teşkil etmesine rağmen, yine de 1920’lerden önce psikanaliz ve Freud hakkında bazı eleştirel ya da tanıtıcı yayınlar çıkmıyor değildi. 1914’te psikiyatrist Emmanuel Jean-Baptiste Joseph Régis (1855-1918) ve asistanı psikanalist ve hekim Angélo Louis Marie Hesnard’ın (1886-1969) “Nevrozların ve Psikozların Psikanalizi” (La Psychanalyse des Névroses et des Psychoses) adlı çalışması, Fransa’da 1920’lerin başına kadar Freud

⁶ İki düşünür arasındaki ilişkiyi Mayo da “mutually complementary” (birbirinin mütemmim cüzü) olarak tanımlamaktadır (Elton Mayo, *The Psychology of Pierre Janet*, Routledge&Kegan Paul Ltd., London, 1951, s. 27).

⁷ Elton Mayo, *a.g.e.* s. 32.

⁸ Annic Ohayon, “Pierre Janete”, *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005, s. 886.

⁹ Bazı yazarlar, Freud kuramının Janet ile kıyaslanmayacak kadar egemen hale gelişini Freud’un eserlerinin neredeyse eksiksiz olarak İngilizceye tercüme edilmiş olmasına bağlar (örneğin bkz. Elton Mayo, *a.g.m.* s. 26). Bu tespit kısmen doğru olmakla beraber, neden Janet’in eserlerinin tamamının İngilizce’ye tercüme edilmemiş olduğu sorusunu cevapsız bıraktığı için yetersizdir.

hakkında yazılmış en çaplı kitap olarak kaldı. Régis ve Hesnard'ın bu çalışmasını, sözkonusu yıllardaki etkisine bakarak Fransa'da psikanaliz hakkında yazılmış ilk çalışma olarak kabul edenler var.¹⁰ Oysa bu kitaptan bir yıl önce, yine aynı iki yazar “Freud'un Doktrini ve Okulu” adlı başka bir makale yayınlamıştı (ama bu makale pek dikkat çekmemişti). Esasında ne Régis'nin ne de Hesnard'ın Freud'a ilgisi yeni değildi. Régis, “histeri” hakkında çalışmaya başladığı yıllarda Freud'un çalışmalarıyla karşılaşmıştı. Hesnard ise, 1909'da tamamladığı doktora tezinde, Freud'a bir iki yerde atıf yapmıştı.¹¹ Tüm bunlar, 1920'lerden önce Fransa'da Freud'un tamamen görmezden gelinmediğini gösteriyor.

III. 1920 Sonrası Freud Lehine Hareketlilik

Fransa'da psikanaliz ve Freud hakkındaki yayınlar, oldukça cılız idi. Esas hareketlilik, 1920'den sonra başladı. 1921'de André Breton Viyana'da Freud ile tanıştı. Psikanaliz Fransa'daki ilk günlerinde, edebiyatçılar ve sanatçılar arasında daha çok ilgi görüyordu. 1925'te *Evolution Psychiatrique* dergisi çıkmaya başlayana kadar, Fransa'da psikiyatri ve tıp çevreleri, psikanalize karşı oldukça eleştirel ve mesafeli idi. Dergi'nin kurucuları (René Allendy, Anélo Hesnard, René Laforgue ve Eugéne Minkowski) 1930'da aynı adla bir de topluluk kurdular. Bunların yanısıra, psikanaliz hakkında daha derinlemesine tartışmaların yapıldığı, Fransa'daki analistlerin yanısıra diğer ülkelerdeki Fransızca konuşan analistlerin de katılmasıyla bir tür “Fransızca uluslar arası psikanalitik etkileşim” yaratan toplantılar da görülmeye başladı. *Evolution Psychiatrique* hareketinin kurucusu olan psikiyatristler 1926'da Lozan'da “Fransızca Konuşan Psikanalistler Konferansı”nı (Conférence des Psychanalystes de Langue Française) düzenlediler. Bu kongre ile ortaya çıkan heyecan, ileride “Roman Dilleri Konuşan Psikanalistler Konferansı” ve “Fransızca Konuşan Psikanalistler Konferansı” gibi etkinliklerin gerçekleştirilmesi yolunda ilk adım olarak görülebilir.

Fransa'da 1920'lerden sonra psikanalizin gelişmesinde ve kök salmaya başlamasında çok önemli yeri olan bir kişiden ayrıca söz etmek gerek. Bu, Napolyon'un soyundan gelen Prenses Marie Bonaparte'dır. Bonaparte, Freud tarafından bizzat analiz edilen biriydi ve servetinin önemli bir kısmını bilim ve sanat etkinliklerinin geliştirilmesine harcıyordu. Prenses Bonaparte, 1926'da *Paris Psikanaliz Topluluğu*'nun (“Société Psychanalytique de Paris”) kurulmasına büyük destek verdi. Bunlarla birlikte Bonaparte'ın eli kalem de tutuyordu. Çeviri ve yazılarıyla Freud'a Fransa'da bir yer açılmasına büyük katkıda bulunuyordu. Freud'un eserlerinin önemli bir kısmını Fransızca'ya Bonaparte çevirmiş, bu çeviri faaliyetleri 1988'e kadar devam etmiştir. Bonaparte'ın destekleyerek bir arada tuttuğu psikanalitik hareket, yalnızca Fransa'daki entellektüellerle sınırlı değildi. İsviçre'nin

¹⁰ Hesnard'ın yakını olan Edith Hesnard-Felix, apaçık bir yanılma ile bu çalışmayı “Fransa'da psikanaliz üzerine yazılmış ilk çalışma” diye nitelendiriyor (Edith Hesnard-Felix, “Les Débuts de la Psychanalyse en France”, *Europe*, v. 52, I. 539, 1974, s. 72).

¹¹ Alain de Mijolla, “Angélo Louis Marie Hesnard”, *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005c, s. 741.

Fransızca konuşan kesimlerindeki (Flournoy, Odier ve Saussure gibi) psikanalistler de bu çevre ile sıkı ilişkiler içerisindeydi. Hatta İsviçre'deki bu kişiler, *Paris Psikanaliz Topluluğu*'nun kurulmasında aktif rol oynamışlardı.¹²

Fransa'da psikanaliz eğitimi konusunda 1920'lerde en önemli isim Rudolf Loewenstein'dir (1898-1976). Aslen Polonyalı bir Yahudi olan Loewenstein, Berlin'de, Psikanaliz Enstitüsü'nde, 1923-1925 arasında eğitim almıştı. 1925'te Berlin Psikanaliz Enstitüsü'ndeki eğitimi bittiğinde, "psikanaliz eğitmeni" diploması aldı. Bu sıfatla, Fransa'daki ilk kuşak "analizden geçmiş psikanalistleri" eğitti. 1933'te Jacques Lacan'ı analiz eden kişi de Loewenstein'den başkası değildir.¹³ Loewenstein, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya göç edene kadar Fransa'da psikanaliz eğitmenliğine devam etti.¹⁴

Fransa'da psikanaliz, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, diğer pek çok yerde olduğu gibi, kesinti sürecine girdi. 1940'ta Hitler'in askerleri Fransa'ya girince, Paris Psikanaliz Topluluğu faaliyetlerini durdurdu. Aynı şekilde *Revue Française de Psychanalyse* de yayınlarını kesti. Seneler süren Alman işgali boyunca buralarda faaliyet görülmedi. Bu süre zarfında sadece bireysel ve zayıf kalan bazı psikanaliz çalışmaları vardı. Jacques Lacan ve başka bir kaç psikanalist, Paris'te küçük çaptaki çalışmalarına devam ediyordu. Bu hareketsizlik, 1946'da İsviçre'nin Montreux kentinde, "Fransızca Konuşan Psikanalistler Kongresi" yeniden toplanıncaya kadar devam etti. Daha sonraki süreçte, Jacques Lacan başta olmak üzere, Loewenstein'in rahlesinden geçen ilk kuşak analistler ve onların yetiştirdikleri, Fransa'da psikanalitik çalışmaların artarak devam etmesini sağladı.¹⁵

Sonuç

19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan ve geçtiğimiz yüzyılda dünya sathında olabildiğince hızlı bir biçimde yayılan psikanalitik hareket, Fransa'ya tahmin edeceğimizden daha pürüzlü bir biçimde ve kuvvetli şüpheleri aşarak girebilmiştir. Bunun pek çok sosyolojik nedeni olabilir ama burada göstermeye çalıştığımız gibi en önemli neden, Freud düşünce sisteminin merkezinde yer alan bazı kavramların ve fikirlerin, aynı dönemde Fransız düşünürler ve akademisyenler tarafından farklı biçimlerde geliştirilmiş olmasıydı. Örneğin Freud'a da hocalık yapmış olan Charcot, bazı nörolojik sorunların arkasında cinsellik faktörünün yattığını düşünüyordu. Yine Charcot'nun öğrencilerinden olan Janet, telkin ve hipnoz aracılığıyla histerinin iyileştirilebileceğini düşünüyor ve bu yönde klinik uygulamalar geliştiriyordu. Tıp alanındaki bu paralellikler, önceleri Freud'un literatürdeki yerini daraltıyordu. İlerleyen zamanlarda ise bu paralellikler Freud külliyatının lehine bir zemin hazırladı.

¹² Alain de Mijolla, "France", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005b, s. 608.

¹³ Jacques Sédot, "Jacques-Marie Emile Lacan (1901-1981)", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005, s. 929.

¹⁴ Michelle Moreau Ricaud, "Rudolph M. Loewenstein", *International Dictionary of Psychoanalysis*, 2005, Cilt II, s. 988.

¹⁵ Alain de Mijolla, "France", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005b, s. 607-608.

Freud psikanalizinin Fransa'da ivme kazanarak yayılması, edebiyat çevrelerinin yanısıra bu kurama medikal çevrelerin ve elitlerin de sahip çıkması ile mümkün oldu. Fransız psikiyatristlerin öncülüğünde 1925'te kurulan *Evolution Psychiatrique* adlı dergi, ilerleyen yıllarda konferanslar düzenleyerek psikanalizin Fransızca konuşan ülkelerde kök salmasına önemli katkıda bulundular. Öte yandan, 1926'da *Paris Psikanaliz Topluluğu*'nun ("Société Psychanalytique de Paris") kurulması da psikanalizin Fransa'daki tarihçesi açısından çok önemli bir gelişmeydi. Topluluğu maddi olarak destekleyen Marie Bonaparte, aynı zamanda Freud'un eserlerini Fransızca'ya tercüme ederek katkılarına ilerleyen yıllarda da sürdürdü.

Fransa'da psikanalizin kuvvetlenmesini sağlayan bir diğer gelişme, "analist yetiştiren analistlerin" (training psychoanalysts) ortaya çıkmasıydı. Bunların başında, Loewenstein gelmektedir 1925 yılında Berlin'deki eğitimini tamamlayarak Fransa'ya dönen Loewenstein, Fransız psikanaliz tarihine damgasını vuracak kadar önemli analistler yetiştirmiştir.

Fransa'da psikanalitik hareketin iniş-çıkışları, pek çok Avrupa ülkesi ile benzer nitelikler göstermektedir. Sadece medikal çevrelerin veya sadece edebiyat-sanat çevrelerinin değil, bu iki kesimin eş zamanlı çaba ve istekleriyle birlikte psikanaliz Fransa'da kurumsal ve entelektüel taban bulabilmiştir.

Kaynakça

- BLACK, Margaret J. ve MITCHELL, Stephen A., *Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- FREUD, Sigmund, *The History of the Psychoanalytic Movement*, The Nervous and Mental Disease Publishing Company, New York, 1917.
- HESNARD-FELIX, Edith, "Les Débuts de la Psychanalyse en France", *Europe*, V. 52, Issue 539, 1974, pp. 69-87.
- MAYO, Elton, *The Psychology of Pierre Janet*, Routledge&Kegan Paul Ltd., London, 1951.
- MIJOLLA, Alen de (ed.), *International Dictionary of Psychoanalysis 3 Volumes [IDP]*, Macmillan Reference, Detroit, 2005.
- MIJOLLA, Alain de, "Jean Martin Charcot", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005a, s. 274-276.
- MIJOLLA, Alain de, "France", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt I, 2005b, s. 607-614.
- MIJOLLA, Alain de, "Angélo Louis Marie Hesnard", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005c, s. 741-743.
- OHAYON, Annick, "Pierre Janet", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005, s. 885-886.
- RICAUD, Michelle Moreau, "Rudolph M. Loewenstein", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005, s. 988-989.
- ROUDINESCO, Elizabeth, *Jacques Lacan & Co.: A History of Psychoanalysis in France, 1925-1985*, University of Chicago Press, Chicago, 1990.
- SÉDAT, Jacques, "Jacques-Marie Emile Lacan (1901-1981)", *International Dictionary of Psychoanalysis*, Cilt II, 2005, s. 928-932.